

Socialt och kulturellt vakna medborgare

Socialistisk finlandssvensk folkbildning från samarbete till splittring i Folkets Bildningsförbund r.f., 1945–1949

De första efterkrigsåren i Europa var en politiskt dramatisk tid då bland annat Finlands framtid som nordisk demokrati eller kommunistisk folkdemokrati låg i vågskålen. I och med att avtalet om vapenstillestånd mellan Finland och de allierade Sovjetunionen och Storbritannien trädde i kraft den 19 september 1944 kunde kommunistisk verksamhet återigen bedrivas i Finland. Detta ingav såväl hopp om som fruktan för en mer enhetlig arbetarrörelse och socialistisk (ny)väckelse eller rentav revolution.¹ Perioden präglades även av radikala och nyskapande initiativ inom socialistiskt organisationsarbete i Finland. För den svenskspråkiga befolkningen i Finland förkroppsligades de socialistiska förhoppningarna och föreningssträvandena i grundandet av Folkets Bildningsförbund (FBF) – en folkbildningsorganisation där finlandssvenska socialdemokrater och folkdemokrater gemensamt skulle fostra ”socialt och kulturellt vakna medborgare”².

Denna uppsats har tillkommit som en del av det av Svenska kulturfonden och Svenska litteratursällskapet i Finland finansierade projektet ”Den progressiva bildningsidén på svenska: Folkets Bildningsförbund som socialistisk bildningsrörelse i det efterkrigstida Svenskfinland”.

1. För utförliga redogörelser över den politiska utvecklingen i Finland under denna tid se t.ex. Mikko Majander, *Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–1951*, Bibliotheca Historica 88 (Helsinki 2004) och Kimmo Rentola, *Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958* (Helsinki 1997).
2. Stadgar för Folkets Bildningsförbund r.f., s. 1.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

I den här uppsatsen undersöker vi det finlandssvenska vänstersamarbetet inom folkbildningen från samarbetets tillblivelse i den allierade kontrollkommissionens Finland 1945 fram till dess kollaps i VSB-paktens Finland 1949. Uppsatsen har tre huvudsakliga syften. För det första belyser vi den finlandssvenska arbetarrörelsens folkbildningsidéer, mål och strävanden under en formativ period i den finländska efterkrigshistorien. För det andra analyserar vi genom FBF hur vänsterns tidiga efterkrigshistoria av samarbete och splittring tog sig uttryck inom det gemensamma finlandssvenska folkbildningsarbetet. För det tredje avlägger vi ett första historievetenskapligt bidrag till forskningen om den finlandssvenska folkdemokratin genom att undersöka tillkomsten och etableringen av en central svenskspråkig organisation inom den folkdemokratiska rörelsen.

Vårt angreppssätt syftar främst till att spåra den organisatoriska utvecklingshistorien, som ännu inte blivit föremål för forskning, och till att idéhistoriskt studera vänstersamarbetet som en öppning till en djupare förståelse av de samtida aktörernas begrepp om folk och folkbildning samt socialism och svenskhet. Den idéhistoriska ansatsen flätas samman med den politiska kontexten för att visa hur aktörerna inom FBF försökte bygga upp en på det svenska språket baserad gemensam socialistisk folkbildningsorganisation som skulle överbrygga klyftorna mellan partierna. I detta projekt blev aktörerna tvungna att dra gränser både mot sina finska kamrater i klasskampen och mot sina finlandssvenska kollegor inom borgerlighetens folkbildningsorganisationer. Med FBF som studieobjekt analyserar vi hur en finlandssvensk-socialistisk identitet uttrycktes i ett handfast sammanhang där verkliga, både praktiska och politiska, frågor stod på spel: makten att bestämma över det gemensamma bildningsförbundets verksamhet.

Tidigare forskning och källmaterial

FBF:s historia har inte rönt någon större uppmärksamhet varken i finländsk arbetarhistoria eller i folkbildningsforskning. FBF:s tillkomst och socialdemokraternas senare sorti från förbundet beskrivs ytligt i den annars tämligen informationsrika historiken över Finlands Svenska Arbetarförbund (FSA), *Som en stubbe i en stubbåker. Finlands Svenska Arbetarförbund 1899–1974*.³ Perspektivet är uttryckligen socialdemo-

3. Anna Bondestam & Alf-Erik Helsing, *Som en stubbe i en stubbåker. Finlands Svenska Arbetarförbund 1899–1974* (Helsingfors 1978).

kratiskt. Trots att den ena av författarna, Anna Bondestam, personligen var aktiv i FBF skildras skeendena knapphändigt. Detta beror antagligen på att tiden som FBF:s sekreterare 1947–1949 var en omvälvande period i Bondestams liv. Det spruckna bildningssamarbetet föregicks av svåra konflikter inom Finlands Socialdemokratiska Parti (SDP) och FSA, vilka bland annat ledde till att Atos Wirtanen avskedades från sin post som chefredaktör för FSA:s tidning *Arbetarbladet* i mars 1947. Kort därefter lämnade Wirtanen FSA tillsammans med FBF:s första sekreterare Ragni Karlsson, som liksom Wirtanen var Bondestams vän. Enligt Bondestams biograf Pia Heikkilä bröts, till Bondestams stora sorg, dennes vänskap med Wirtanen och Karlsson i samband med uppbrottet.⁴ Som senare framgår överlappar konflikten inom FSA med konflikten mellan socialdemokrater och folkdemokrater inom FBF.

Heikkilä beskriver FBF:s första tid endast i den mån händelserna inom organisationen är av intresse för skildringen av Bondestams liv. Källmaterialet som Heikkilä använder begränsar sig till tidningsartiklar och författaren Anna-Lisa Sahlströms litterära gestaltning av FBF:s historia i *Röd lärdom. Folkets bildningsförbund 1946 – Framtiden. En historia* från år 1997. Den senare saknar källhänvisningar och Sahlström är främst intresserad av att levandegöra sinnesstämmingar och folkbildaren Harri Edgrens person. *Röd Lärdom* har dock fungerat som en ingång till FBF:s historia och dess personliga ton (Sahlström var aktiv inom FBF) har inspirerat vår forskning. I Jorma Kalelas *Työväen Sivistysliitto 1919–1999. Tutkimussuunnitelma* (1978), en utförlig forskningsplan på 249 sidor, berörs över huvud taget inte den svenskspråkiga bildningsverksamheten i Finland.⁵ Den senare finländska bildningshistoriografen känner inte heller till FBF annat än till namnet. Jussi Pikkusaaris nyligen utgivna historik över Työväen Sivistysliitto (TSL, Arbetarnas Bildningsförbund i Finland⁶), *Työväen omaehtoisen sivistystyön aatteen kantavuus. Työväen Sivistysliitto 1919–1999*, ger en inblick i det socialdemokratiska bildningsarbetet, men behandlar inte

-
4. Pia Heikkilä, *Anna Bondestam – det röda Svenskfinlands röst* (Helsingfors 2013), s. 133.
 5. Jorma Kalela, *Työväen Sivistysliitto 1919–1999. Tutkimussuunnitelma*, Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja 2/1978 (Helsinki 1978).
 6. För att undvika sammanblandning med Arbetarnas Bildningsförbund i Sverige använder vi i denna uppsats den finska förkortningen TSL för Arbetarnas Bildningsförbund i Finland.

närmare varken FBF eller det senare svenskspråkiga folkbildningsarbetet inom TSL.⁷

Uppsatsens källmaterial utgörs av handlingar bevarade i FBF:s arkiv, FSA:s arkiv tidningsmaterial samt K.-A. Fagerholms och Atos Wirtanens memoarer. FBF:s arkiv är deponerat vid Folkets Arkiv (FA) i Helsingfors och dess föreningsdokumentserier är, om än med ett par markanta men som vi ska se förklarliga undantag, kompletta för den undersökta tidsperioden när det gäller mötesprotokoll, verksamhetsplaner samt års- och revisionsberättelser. Endast en del av förbundets korrespondens har bevarats och det bevarade materialet har inte arkiverats systematiskt. FSA:s arkiv, som är deponerat vid Arbetararkivet i Helsingfors, har tillhandahållit handlingar rörande de nyckelhändelser i FBF:s historia som analyseras i denna uppsats. Vi har därutöver använt ÅAB:s dagstidningsbestånd för att samla relevant tidningsmaterial.

Nationellt och finlandssvenskt vänstersamarbete

I november 1944 grundades Demokratiska Förbundet för Finlands Folk (DFFF) av Finlands kommunistiska parti (FKP) och oppositionella socialdemokrater. Redan i december 1944 föreslog den vänstersamarbetsinriktade oppositionen inom SDP, däribland FSA:s ordförande K.-A. Fagerholm, att SDP borde ingå valförbund med DFFF i 1945 års riksdagsval. SDP:s partiledning motsatte sig ett valförbund och lyckades med knapp marginal förhindra partioppositionens och DFFF:s valförbundsplaner.⁸ SDP och DFFF kom dock efter riksdagsvalet i mars 1945, då SDP fick 50 och DFFF 49 mandat, att tillsammans med Agrarförbundet bilda regering, vilket förstärkte samarbetsambitionerna. FSA utgjorde kärnan i den socialdemokratiska partioppositionen och tog, på finlandssvensk botten, initiativ till samarbete med de svenskspråkiga folkdemokraterna. Målet var ett finlandssvenskt social- och folkdemokratiskt organisatoriskt samgående som saknade motsvarighet inom moderpartiet.⁹ Det uttalade syftet med samordningssträvandena var, förutom arbetarklassens gemensamma intressen, ”de

7. Jussi Pikkusaari, *Työväen omaehtoisen sivistystyön aatteen kantavuus. Työväen Sivistysliitto 1919–1999* (Tampere 2014).

8. Hannu Soikkanen, *Kohti kansanvaltaa 3. 1944–1952* (Helsinki 1991), s. 44.

9. Soikkanen, *Kohti kansanvaltaa 3*, s. 145, 175.

finlandssvenska socialisternas konsolidering med gemensam front mot en samlad finlandssvensk borgerlighet” och ”en i handling visad samling på finlandssvensk folklig grund”, det vill säga konstruktionen av en såväl etniskt som ideologiskt medveten och sammanhållen finlandssvensk vänster som kunde utmana den rådande ordningen i Svenskfinland.¹⁰

Den 27 september 1945 höll de ledande männen inom FSA:s och DFFF:s svenska sektion ett möte som medlemmar av ”Samarbetskommittén”. Från FSA:s sida deltog ordförande Fagerholm, förbundssekreterare Gunnar Henriksson och Atos Wirtanen, chefredaktör för *Arbetarbladet*. Folkdemokraterna representerades av riksdagsman Gösta Rosenberg och Allan Asplund, chefredaktör för *Folktidningen*. Gunnar Henrikssons motsvarighet inom DFFF, DFFF:s svenska sekreterare, var däremot inte närvarade. Den siste medlemmen av folkdemokraternas trojka var i stället Harri Edgren.¹¹

Det socialdemokratiska förslaget om att slå samman FSA:s *Arbetarbladet* och DFFF:s *Folktidningen* till en gemensam finlandssvensk vänsterdagstidning vann gehör, men folkdemokraterna ville se hur samarbetet utvecklade sig innan ett slutligt sammanslagningsbeslut fattades. På förslag av Wirtanen beslutade kommittén att socialdemokraterna och folkdemokraterna inte skulle ”angripa varandra i ledande artiklar eller i organisationerna”. Dessutom beslutade man att de svenskspråkiga socialdemokratiska och folkdemokratiska organisationerna skulle inleda ett nära samarbete. Ett valförbund skulle ingås till folktingsvalen 1946 och gemensamma möten och fester skulle hållas inför kommunalvalet i december 1945. Den sista formen av samarbete som behandlades var grundandet av en gemensam bildningsorganisation: ”ett svenskt folkbildningsförbund i Finland i stil med ABF [Arbetarnas Bildningsförbund] i Sverige synes av behovet påkallat”. Mötet beslutade att tillsätta en tvåpersonerskommitté bestående av Edgren och FSA:aren Gudrun Mörne, redaktionssekreterare vid *Arbetarbladet*, för att utarbeta förslag till stadgar.¹²

10. 'Samarbetserbjudande', *Folktidningen* 29.10.1946.

11. Samarbetskommitténs mötesprotokoll 27.9.1945, FBF:s arkiv 1313:5, Folkets Arkiv (FA), Helsingfors.

12. *Ibid.*

Ett svenskt bildningsförbund för det svenska småfolket

Den 21 mars 1946 sammanträdde samarbetskommittén i talmannens rum i riksdagshuset. Eftersom riksdagstalman själv, FSA:s ordförande Fagerholm, inte oavbrutet kunde närvara vid mötet utsågs hans partikamrat Wirtanen till mötesordförande. De som hade närvarat vid mötet den 27 september deltog även nu. Dessutom närvarade Mörne, i egenskap av medlem i stadgeutskottet, och FSA:aren Ragni Karlsson, som mötessekreterare. Mötet behandlade endast ett ärende, grundandet av ett ”Folkets bildningsförbund”. Edgren informerade mötesdeltagarna om att han skrivit till Arbetarnas Bildningsförbund (ABF) i Stockholm och erhållit deras stadgar samt en del ABF-skrifter.¹³ Det svenska ABF var den organisatoriska förebilden för FBF:s grundare, inte det finska TSL.

Mötet gick igenom Edgrens och Mörnes förslag till stadgar och ändringar gjordes direkt i texten, förutom när det gällde paragraf nio, som mötet beslutade att Mörne och Edgren måste omredigera i sin helhet.¹⁴ Mötet ansåg dessutom att tiden nu var mogen för att tillkalla ett konstituerande möte för det nya bildningsförbundet till vilket FSA, de socialdemokratiska ungdomsklubbarnas centralkommitté (CK), det folkdemokratiska ungdomsförbundet (FDU) samt Finlands Fackföreningars Centralförbund (FFC) och Konsumtionsandelslagens Centralförbund (KK, förkortning av Kulutusosuuskuntien Keskusliitto)¹⁵ bjöds in.¹⁶

På FBF:s konstituerande möte den 24 april 1946 representerades samarbetskommittén av Henriksson och Wirtanen samt Edgren. Asp-lund deltog som representant för DFFF medan Karlsson representerade FSA. FKP representerades av Valter Huldén, FDU av Fjalar Björqvist, CK av Gudrun Mörne och FFC av Runar Gustafsson. Därutöver närvarade Arvi Hautamäki och Viljo Kosonen från TSL och den riks-

13. Samarbetskommitténs mötesprotokoll 21.3.1946, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

14. Tyvärr finns inte Edgrens och Mörnes förslag till stadgar bevarade. I de stadgar som antogs stipulerar paragraf nio styrelsens sammansättning, mandatperiod och val samt att styrelsemedlemmar ska ha svenska som modersmål, men kravet på svenskt modersmål infördes i stadgarna under FBF:s konstituerande möte och det går inte heller att klarlägga vilka ändringar som gjordes mellan samarbetskommitténs möte 21.3.1946 och FBF:s konstituerande möte 24.4.1946.

15. Den vänsterinriktade och s.k. framstegsvänliga Kooperationens centralorganisation.

16. Samarbetskommitténs mötesprotokoll 21.3.1946, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

svenske socialdemokraten Knut Larsson som enligt protokollet ”in-officiellt representerade ABF”.¹⁷

Mötet inleddes med en diskussion om det nya bildningsförbundets betydelse och funktion. Hautamäki, TSL:s socialdemokratiska general-sekreterare, meddelade att han inte hade något att invända mot att FBF var oavhängigt TSL, men föreslog att TSL borde ha en representant i FBF:s styrelse och vice versa. Dessutom ansåg Hautamäki att den officiella representationen utåt, till exempel i internationella sammanhang, borde vara gemensam. Hautamäkis förslag fick dock inget stöd. TSL erhöll ingen styrelseplats och frågan om representation kunde enligt Edgren lösas från fall till fall.¹⁸ Frågan om TSL:s styrelseplats berodde inte på partipolitiska hinder eftersom TSL 1945 hade öppnat sina dörrar för folkdemokratiska organisationer. Förklaringen till att TSL nekades styrelseplats var snarare att de finlandssvenska socialdemokraterna och folkdemokraterna var måna om att FBF:s styrelse förblev en intern finlandssvensk angelägenhet. Att så även skulle bli fallet garanterades av paragraf nio, i de stadgar som mötet antog, vilken stipulerade att FBF:s styrelse skulle bestå av åtta medlemmar och fyra suppleanter ”med svenska som modersmål”.¹⁹

För att förstå den avgörande innebörden av de antagna stadgarna kan ett alternativ som också hade varit möjligt lyftas fram, nämligen att bildning på svenska enbart definierats som föreningens syfte medan styrelsens konstellation inte berörts av några krav relaterade till det svenska språket. I sådana fall skulle grundarna av FBF uppenbarligen enbart ha sett svenskan som ett instrument bland andra för att bilda den finländska arbetarklassen. Att stadgarna de facto krävde att styrelsen skulle vara till modersmålet svenskspråkig visar dock att man inte hade denna instrumentella språkuppfattning. Snarare uttryckte kravet i stadgarna en idé om att de som talade svenska som modersmål i Finland utgjorde en nationalitet, och att det endast var personer med denna nationalitet som kunde representera och bilda detta finlandssvenska folk.

Frågan om FBF:s finlandssvenskhet återkom även i diskussionen om förbundets namn. Enligt Hautamäki borde ”förbundets karaktär av arbetareorganisation” framkomma i namnet, men han tillade att han

17. FBF:s konstituerande möte 24.4.1946, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

18. Ibid.

19. Stadgar för Folkets Bildningsförbund r.f., s. 3.

inte motsatte sig det föreslagna namnet, på vilket Henriksson svarade att ”vi inte kan rikta oss enbart till arbetarna utan till det svenska småfolket i allmänhet”. Enligt Henriksson var namnet Folkets Bildningsförbund ”lyckligt valt” eftersom verksamheten skulle riktas mot såväl arbetare som mot småfolk och mötet godkände det enhälligt.²⁰

FSA hade inget emot att den nya föreningen döptes till ”Folkets Bildningsförbund” trots att DFFF i enlighet med kommunisternas folkdemokratiska strategi försökte ta ordet folk i besittning. Det föreslagna namnet på bildningsförbundet kunde under dessa så kallade farans år, då det inte var självklart att Finland skulle förbli en nordisk demokrati, tolkas som ett uttryck för strävanden som ytterst syftade till ett kommunistiskt maktövertagande i Finland.²¹ De finlandssvenska socialdemokraterna verkade dock i en svenskspråkig miljö där idén om en svensk nationalitet i Finland, ett svenskt folk i Finland, strukturerade institutioner samt den politiska kultur som dominerades av Svenska Folkpartiet (SFP). FSA hade ständigt varit tvunget att förhålla sig till frågan om den svenska nationaliteten i Finland och begreppet folk, framför allt i kampen om svenskspråkiga röster med SFP men också gentemot moderpartiet SDP. Sedan grundandet i språkstridens Finland år 1899 hade FSA formulerat en socialistisk och samtidigt svensksinnad ideologi där klasskampen inte var överordnad vad som uppfattades vara finlandssvenska intressen.²² Dessutom hade systerpartierna i Norden framgångsrikt visat den socialdemokratiska folk- och folkhemsstrategins fördelar. Det finlandssvenska folket med dess småfolk, personer i de lägre samhällsskikten som inte var fackligt organiserade arbetare, var mycket större än den organiserade svenskspråkiga arbetarklassen. Med andra ord uppfattades den finlandssvenska identiteten hos FBF:s målgrupp som ett givet faktum – uppgiften var att bryta den starka sammanflätningen av finlandssvenskhet och borgerlighet och i stället erbjuda en socialistisk-finlandssvensk identitet.

Finansieringen av FBF:s verksamhet upptog merparten av mötet. Medlemsavgifterna kunde inte fastställas utan att först rådfråga FFC och KK. Hautamäki informerade dessutom mötet om att möjligheterna att ansöka om statsunderstöd för tillfället var begränsade, men att

20. FBF:s konstituerande möte 24.4.1946, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

21. Mikko Majander, *Pohjoismaa vai kansademokratia?*

22. Bondestam & Helsing, *Som en stubbe i en stubbåker*, s. 47–51.

det var viktigt för FBF:s erkännande att förbundet så snart som möjligt ansökte om medel. Det rådde också en viss oklarhet om hur stöd skulle sökas eftersom de statliga medlen som disponerades av Statens Folkbilningsnämnd fördelades mellan tre paraplyorganisationer, TSL, Centralförbundet för Studieverksamhet (finskspråkigt borgerlig) och Svenska Föreläsningsbyrån (svenskspråkigt borgerlig).²³ Svenska Föreläsningsbyrån hade grundats 1921 av Svenska Folkskolans Vänner i samarbete med FSA, som sedan hade samarbetat med Föreläsningsbyrån.²⁴

Till sist valdes FBF:s första styrelse. Från socialdemokraterna invaldes Henriksson, Mörne, Gustav Andersson och Runar Gustafsson, och från folkdemokraterna Rosenberg, Edgren, Mikael Romberg och Björkqvist. Till suppleanter valdes Karlsson (FSA), Christina von Gerich (DFFF), Valter Huldén (DFFF) och Wirtanen (FSA).²⁵ Åtta styrelsemedlemmar och fyra suppleanter jämnt fördelade mellan social- och folkdemokraterna, för dagen förenade i tillkomsten av Folkets Bildningsförbund r.f.

FBF:s styrelse konstituerade sig den 3 maj 1946 på *Arbetarbladets* redaktion, ett socialdemokratiskt och svenskt rum i Helsingfors. Folkdemokraterna representerades av fyra styrelsemedlemmar mot socialdemokraternas tre, och Rosenberg valdes följdriktigt till ordförande. Andersson valdes till vice ordförande och Karlsson till sekreterare och kassör. Finansieringen av FBF:s verksamhet upptog mötesagendan. Frågan om ett eventuellt samarbete med Föreläsningsbyrån gällande mottagande och fördelning av statliga medel diskuterades ”ingående”. Trots att styrelsen starkt lutade mot att inte inleda samarbete med Föreläsningsbyrån bordlades frågan till nästa styrelsemöte.²⁶ Bordläggning berodde antagligen på ett visst motstånd hos den socialdemokratiska minoriteten mot att bryta det långvariga samarbetet mellan FSA och den borgerliga finlandssvenska folkbildningsrörelsen.

Följande styrelsemöte hölls redan den 8 maj 1946. Ordförande Rosenberg och sekreterare Karlsson hade besökt undervisningsminister Eino Kilpi (SDP) för att anhålla om verksamhetsmedel. Kilpi ”ställde sig synnerligen sympatiskt till förbundet” och hade lovat pengar ur ministeriets dispositionsmedel så snart en ansökan med förbundets stadgar in-

23. FBF:s konstituerande möte 24.4.1946, protokoll, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors; *Kertomus Valtion Kansansivistyslautakunnan toiminnasta v. 1947* (Helsinki 1948), s. 1.

24. Bondestam & Helsing, *Som en stubbe i en stubbåker*, s. 202.

25. FBF:s konstituerande möte 24.4.1946, protokoll, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

26. Styrelseprotokoll 3.5.1946, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

kommit. Styrelsen beslutade också att inte ansöka om understöd från Statens Folkbildningsnämnd tillsammans med Föreläsningsbyrån utan att i stället ”uppträda som en självständig organisation”.²⁷ Den 4 juli 1946 sammanträdde styrelsen för en sista genomgång av stadgarna och där- efter inlämnades en ansökan om medel till Undervisningsministeriet.²⁸

När styrelsen höll sitt första höstmöte hade arbetet med att få igång verksamheten framskridit så till vida att FBF blivit upptaget i förenings- registret samt inlämnat ansökningar om stöd till både Undervisnings- ministeriet och Statens Folkbildningsnämnd. Karlsson utsågs till FBF:s representant i TSL:s styrelse och styrelsen beslutade att medlemsav- giften till förbundet skulle vara av samma storlek som TSL:s.²⁹ Karlsson meddelade att Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet, en pannationalistisk organisation med säte i Göteborg,³⁰ beslutat done- ra en större summa för svenska kulturändamål i Finland. Styrelsen såg detta som en möjlighet att dryga ut förbundets magra kassa och gav Wirtanen i uppdrag att kontakta sin tidigare fredsoptionskamrat Henrik Antell, SFP:s allsvenskt aktiva partisekreterare, för att höra sig för ifall det fanns möjligheter för FBF att erhålla medel. Understöd skulle också sökas från Svenska kulturfonden.³¹

Styrelsen var beredd att utnyttja varje möjlighet för finansiering i förhoppningen om att förbundets svenska karaktär skulle trumfa dess ideologiska karaktär i borgerliga bidragsgivares ögon. Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet var trots allt en icke-socialistisk organisation och SFP kontrollerade i sista hand Svenska kulturfondens utdelning av understöd. FBF hade hösten 1946 tre potentiella källor till direktfinansiering: staten (som självständig folkbildningsorganisa- tion), arbetarrörelsen (som socialistisk folkbildningsorganisation) samt de finlandssvenska institutionerna (som entydigt finlandssvensk folk- bildningsorganisation).

På styrelsemötet den 28 november 1946 kunde sekreteraren äntligen meddela att FBF erhållit medel av Undervisningsministeriet, 30 000 mark. TSL:s Hautamäki hade dessutom informerat förbundet om att

27. Styrelseprotokoll 8.5.1946, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

28. Styrelseprotokoll 4.7.1946, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

29. Styrelseprotokoll 23.9.1946, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

30. Bengt Kummel, *Svenskar i all världen förenen eder! Vilhelm Lundström och den allsvenska rörelsen* (Åbo 1994).

31. Styrelseprotokoll 23.9.1946, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

det kunde förvänta sig 75 000 mark i statsunderstöd för år 1947. På basis av detta anställdes Karlsson som sekreterare på halvtid med en lön på 5 000 mark i månaden. 1 000 mark budgeterades för månadshyran och övriga fasta kostnader. Styrelsen beslutade också att FBF skulle delta i evenemanget ”svenska kulturdagar” som Folktinget planerade den 22 och 23 mars 1947. Medlemsavgiften fastställdes till 80 penni, vilket innebar att varje medlemsorganisation skulle betala 80 penni per svenskspråkig medlem. Med mark i kassan bestämde styrelsen ett datum för när verksamheten officiellt kunde inledas – den 1 december 1946. Styrelsen ansåg att FBF:s första kurs borde inrikta sig på den lätt-sammare sidan av föreningsverksamhet, festkultur, eftersom det kunde ”påräkna det största intresset”.³²

FBF kunde inte inleda någon studiecirkelverksamhet 1946 på grund av avsaknaden av litteratur. Inte ens de studieböcker i demokrati förbundet erhållit från ABF kunde användas eftersom materialet ”var rätt olämpligt” och krävde att sekreteraren utarbetade ”vidlyftiga tillägg och kommentarer till varje kapitel”.³³ Om det var de samhällsliga skillnaderna mellan Sverige och Finland eller det ideologiska innehållet som gjorde det socialdemokratiska ABF:s studiehandbok olämplig och i behov av revidering framkommer inte i källmaterialet, troligtvis både och.

Det första verksamhetsåret karaktäriserades i årsberättelsen som ”förberedelsernas år”. Förutsättningarna för att 1947 skulle bli ett aktivt verksamhetsår sammanfattades i tre punkter: pengar, studielitteratur och arbetskraft, uttryckligen i den ordningen. Karlsson måste framför allt ”befrias från springflickejobbet” så att hon kunde ”uträtta något förnuftigt”.³⁴ Förbundet såg dock trots penga-, material-, och arbetskraftsbristen med tillförsikt på framtiden:

Under den korta tid som gått har emellertid en sak blivit klar: den viktigaste förutsättningen för verksamheten är säkert för handen: ett levande bildningsintresse bland vårt svenska småfolk. Detta intresse inger mod och framtidstro, men det förpliktar också till ständigt nya ansträngningar.³⁵

32. Styrelseprotokoll 28.11.1946, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

33. FBF:s årsberättelse 1946, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

34. Ibid.

35. Ibid.

Verksamhetsvisioner – och verklighet

Framtidshoppet till trots kan fröna till kommande konflikter skymtas redan våren 1947. Dessa frön står att finna i de friktioner som kom till ytan under FSA:s förbunds kongress i mars 1947. Enligt Bondestam och Helsing var det då de spänningar som ackumulerats gällande FSA:s hållning till SDP:s partiledning ”urladdades”.³⁶ Flera av FBF:s styrelsemedlemmar var i hetluften under kongressen. Mörne, Wirtanen, Karlsson och Andersson tillhörde alla FSA:s aktiva oppositionsfalang.³⁷ På Wirtanens förslag ställde Andersson upp mot den sittande ordföranden Fagerholm i valet av förbundsordförande. Andersson segrade med 66 röster mot 54. Det uttråde ur partiet och ur FSA som framför allt de sydösterbottniska föreningarna hotat med avvärjdes för stunden, men på Arbetarförlagets bolagsstämma som sammanträdde direkt efter kongressen avsattes Wirtanen från sin post som chefredaktör för *Arbetarbladet*.³⁸

Bondestam och Helsing gör gällande att huvudorsaken till Wirtanens avsättning var dennes uttalat positiva inställning till en sammanslagning av *Arbetarbladet* och *Folktidningen*. I sina memoarer hävdar Fagerholm att Wirtanen avskedades på grund av att hans främsta intresse som chefredaktör var att angripa SDP, men att det var Fritiof Sundqvist som utan Fagerholms vetskap ”i all stillhet förberett aktionen”.³⁹ Wirtanen lämnade FSA tillsammans med FBF:s första sekreterare Ragni Karlsson och en rad sydösterbottniska föreningar. Wirtanen och Karlsson blev kort därefter medlemmar av det DFFF-anslutna Socialistiska enhetspartiet (SEP) och deltog aktivt i omvandlingen av *Folktidningen* till *Folktidningen Ny Tid*.⁴⁰ Splittringen inom FSA skulle två år senare göra sig gällande på ett utslagsgivande vis även inom FBF.

Det var alltså i skuggan av en mycket dramatisk FSA-kongress som FBF höll styrelsemöte den 3 april 1947. Det var över ett år sedan FBF grundats och för första gången kunde styrelsen informeras om genomförd lyckad verksamhet. Kursen i festkultur hade gått av stapeln i Helsingfors och samlat 35 deltagare ”från hela svenskbygden”. Svenska

36. Bondestam & Helsing, *Som en stubbe i stubbåker*, s. 323.

37. *Ibid.*, s. 322.

38. *Ibid.*, s. 325.

39. K.-A. Fagerholm, *Talmannens röst* (Stockholm 1977), s. 272.

40. Bondestam & Helsing, *Som en stubbe i stubbåker*, s. 326.

kulturfonden hade dessutom beviljat hela den ansökta summan för kursen, 10 000 mark.⁴¹ Kursen hade innehållit föreläsningar och praktiska övningar i allt från talarkonst till revyer och avslutats med de svenska kulturdagarnas fest på Svenska Teatern.⁴² FBF:s första stora satsning hade gått i den finlandssvenska kulturens tecken och den finlandssvenska borgerligheten hade både funnit pengar och plats på Svenska Teatern för FBF och dess kursdeltagare.⁴³

Årsmötet, eller representantskapsmötet, den 20 april 1947 blev trots utvecklingen inom FSA en lugn och framåtblickande tillställning.⁴⁴ För att förstå vilken sorts bild aktörerna hade av förbundets verksamhet och uppgifter, är det belysande att särskilt granska en motion till årsmötet om vilken det rådde samstämmighet, nämligen DFFF:s motion om grundandet av en understödsfond som skulle bära K. H. Wiiks namn:

Det är en stor brist, att det inte inom den svenska arbetarrörelsen finnes någon fond för att ekonomiskt stöda och främja dess ideella och kulturella syften. Särskilt vore det av vikt, att Folkets Bildningsförbund, som ju har stora ekonomiska svårigheter att kämpa med, genom en dylik fond, på ett organiserat sätt kontinuerligt kunde få ekonomiskt stöd av arbetarrörelsens medlemmar ute i bygderna. En sådan fonds adresser skulle säkert kunna påräkna en större åtgång just bland det arbetande svensksfolket än redan existerande fonders om det tillräckligt effektivt göres känt, att de genom denna fond uppsamlade medlen enbart användes för att gagna bildningsarbetet bland det svenskspråkiga arbetande folket i vårt land.⁴⁵

DFFF antog att ”det arbetande svensksfolket” i hög grad agerade utifrån sina intressen som finlandssvenskar. Som svenskt och socialistiskt bildningsförbund behövde FBF en egen fond för sina behov, och de svenskspråkiga arbetarna behövde en kulturfond vars språkliga och klassmässiga exklusivitet lockade till medelinsamling. Premissen för fonden var den begränsade dubbelsolidariteten hos den finlandssvenska arbetarklassen – solidaritet med sina språkbröder, men inte med borgarna, solidaritet med sina klassbröder, men inte med finnarna. Fondens namn var i den här bemärkelsen mycket passande. Internationalisten, nationalisten (såväl i nationell som i minoritetsnationell bemärkelse) och marxisten Karl Harald Wiik (1883–1946), partisekre-

41. Styrelseprotokoll 3.4.1947, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

42. Kurs i festkultur, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

43. Styrelseprotokoll 15.4.1947, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

44. Årsmötesprotokoll 20.4.1947, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

45. DFFF:s svenska sektion till FBF 19.3.1947, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

terare för SDP 1926–1936 och DFFF:s första ordförande, var en förgrundsgestalt inom den finländska vänsterrörelsen i allmänhet och för den finlandssvenska vänstern i synnerhet under första hälften av 1900-talet.⁴⁶ Grundandet av kulturfonden var alltså ett uttryck för dynamiken mellan det svenska och det socialistiska som genomsyrade hela bildningsförbundets existens.

För att förstå förbundets karaktär är även årsmötets diskussion om de kommunala arbetarinstitutionen väsentlig. I diskussionen framkom det att Helsingfors stads svenska arbetarinstitutionens rektor John Österholm, svensksinnad folkbildningsman och sedan 1945 ordförande för SFP:s riksdagsgrupp, ställde sig avvisande till alla former av samarbete med FBF. Österholm hade uppenbarligen inget intresse av att upplåta sitt arbetarinstitut till socialistiska strävanden även om dessa uttrycktes på svenska. För att komma runt Österholm föreslogs att styrelsen skulle vända sig direkt till arbetarinstitutionens direktions med en förfrågan om användning av arbetarinstitutionens lokaler för studiecirkelverksamhet.⁴⁷

Frågan om inflytande i arbetarinstitutionen framhölls som politiskt mycket viktig av FKP:s Romberg och den (för tillfället) politiske vilden Wirtanen. Enligt Wirtanen skulle arbetarinstitutionen bli en ”maktfaktor i samhället” och ta ”folket ifrån oss”. Därför borde möjligheterna att påverka de kommunalt drivna och folkbildande arbetarinstitutioner utredas och analyseras grundligt.⁴⁸ Såsom Wirtanen såg det, undergrävde arbetarinstitutioner möjligheterna att väcka folket och fostra socialt och kulturellt vakna, det vill säga socialistiskt medvetna, medborgare, om institutioner förblev i borgerliga händer. Österholm delade troligtvis denna analys, och det var först under hans efterträdare Gunnar Bäck som Helsingfors stads svenska arbetarinstitutionens utrymme öppnades för FBF.⁴⁹

Den nya styrelsens sammansättning fastställdes jämlikt: social- och folkdemokraterna hade på var sitt håll bestämt vilka fyra personer som skulle representera respektive parti under den kommande

46. Erkki Tuomioja, K. H. Wiik: *itsenäisyysmies ja internationalisti. Elämäkerta vuoteen 1918* (Helsinki 1979); Erkki Tuomioja, K. H. Wiik: *puoluesihtööri ja oppositiososialisti. Elämäkerta 1918–1946 2* (Helsinki 1982); Matias Kaihovirta & Mats Wickström, 'Socialdemokratisk och konservativ antifascism: Karl H. Wiik och Eirik Hornborg inför Lapporörelsen', *Historisk Tidskrift för Finland* 102 (2017:1), s. 43–74.

47. Årsmötesprotokoll 20.4.1947, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

48. *Ibid.*

49. 'Finlandssvensk bokutställning i Helsingfors', *Studeringen* 1960:3, s. 3–6.

mandatperioden. Socialdemokraterna kom att representeras av följande personer: Gustafsson, Mörne, Nyström, Råstedt, Karlsson (suppleant) och Träskvik (suppleant). Folkdemokraternas sammansättning blev Edgren, Björkqvist, Rosenberg och Backlund, med von Gerich och Romberg som suppleanter.⁵⁰ På styrelsens konstituerande möte den 9 maj 1947 utsågs Backlund ”utan någon vidare diskussion” till ny styrelseordförande. FSA:s Gustafsson valdes till vice ordförande.⁵¹

Spänningarna tilltar

En av de första allvarliga tvisterna mellan social- och folkdemokraterna blev frågan om vem som skulle ersätta Karlsson på FBF:s sekreterarpost sedan denne avgått med hänvisning till tidsbrist. Till styrelsemötet den 6 oktober 1947 hade endast en ansökan av Aili Backlund inkommit och frågan bordlades.⁵² Aili Backlund var folkdemokrat och hustru till ordförande Georg Backlund. Hon var vid den här tiden aktiv inom Samfundet Finland-Sovjetunionen och som medarbetare på *Folk Tidningen Ny Tid (FNT)*.⁵³ Att bordlägga frågan var politiskt motiverat. När ytterligare en ansökan inkom senare under hösten från socialdemokraten Anna Bondestam, uppstod för första gången en substantiell intressekonflikt mellan förbundets folk- och socialdemokrater.⁵⁴

Styrelsen var enig om att Bondestam var en kompetent kandidat. Folkdemokraterna framhöll dock att Backlund var mer meriterad än Bondestam eftersom Backlund hade erfarenhet av liknande arbete som ”hon skött på ett utmärkt sätt”. Socialdemokraterna kontrade med att också Bondestam haft liknande arbete inom ”arbetarrörelsen” med hänvisning till Bondestams tid som kontorist på Småbrukarförbundet under 1930-talet. Styrelsen konstaterade att frågan blivit ”politisk” och ärendet bordlades. I en handskriven randanmärkning till protokollet, troligtvis skriven av Karlsson, angavs bordläggningen ha berott på att Bondestam ”erbjudits annan tjänst” och att styrelsen ville ha ”den frå-

50. Årsmötesprotokoll 20.4.1947, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

51. Styrelseprotokoll 9.5.1947, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

52. Styrelseprotokoll 5.11.1947, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

53. Aili Backlund, 'Morfar gav mig rådet: var inte rädd för människorna!', Carita Nyström (red.), *Människor i förvandling: en bok om sju kommunisters liv* (Helsingfors 1984), s. 58; Mikael Romberg, 'Folk Tidningen Ny Tid 1944–1974', Lasse Garoff & Janne Wass (red.), *I samvetets republik. Ny Tids 70 år som bångstyrig världsförbättrare* (Helsingfors 2015), s. 32.

54. Styrelseprotokoll 14.11.1947, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

gan avgjord innan valet träffades”.⁵⁵ Det fanns alltså en vilja i styrelsen att undvika en konfrontation mellan social- och folkdemokraterna om omständigheterna möjliggjorde det. Bondestam återtog dock inte sin ansökan och den 14 november sammanträdde styrelsen igen med en enda fråga på dagordningen: valet av sekreterare.

Styrelsemötet den 14 november 1947 hade alla förutsättningar att bli dramatiskt. FSA:s styrelsemedlemmar hade slutit upp mangrant till skillnad från folkdemokraterna, som när mötet inleddes endast representerades av Björkqvist. Sekreteraren meddelade att Edgren lovat infinna sig något försenad och att han i sin frånvaro ville informera mötet om att folkdemokraterna fattat ett beslut i sekreterarfrågan. För att ”undvika en splittring av förbundet” stödde folkdemokraterna valet av Bondestam och när Edgren anlände bekräftade han detta. Den folkdemokratiska gruppen var emellertid inte samordnad i sitt beslut – kommunisten Björkqvist meddelade att han skulle rösta på Aili Backlund eftersom ”hans förbund en gång intagit den ståndpunkten och givit honom sådana instruktioner”. Björkqvist tillade att han personligen inte hade något emot Bondestam. Bondestam valdes till sekreterare med alla övriga röster mot Björkqvists.⁵⁶ Folkdemokraterna i styrelsen hade med eller utan Finlands kommunistiska partis (FKP) goda minne böjt sig för att bevara det gemensamma förbundet och det finlandssvenska vänstersamarbetet.

Bondestams lön blev 12 000 mark, som hon själv hade önskat. Genom en överenskommelse med TSL skulle Bondestam få arbeta på TSL:s kontor tre dagar i veckan, och personalen där skulle även ta hand om allt det ”springflicksarbete” Karlsson funnit betungande och tidskrävande.⁵⁷ Förutsättningarna för verksamheten förbättrades genom utlokaliseringen av tidskrävande arbetsmoment till den finskspråkiga systerorganisationen. I vintermörkret 1947 såg FBF:s framtid åter ljusare ut.

Under våren 1948 förbättrades förutsättningarna för FBF:s verksamhet ytterligare efter att förbundet beviljats 160 000 mark i statsunderstöd av Statens Folkbildningsnämnd.⁵⁸ Med dessa medel tillhands

55. Styrelseprotokoll 14.11.1947, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

56. Ibid.

57. Ibid.

58. Styrelseprotokoll 12.3.1948, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors. FBF erhöi därmed 4 % av de utdelade medlen. *Kertomus Valtion Kansansivistyslautakunnan toiminnasta v. 1948* (Helsinki 1949), s. 1–2.

uppstod samtidigt ett behov av att hitta föreläsare. Sekreteraren fick till uppgift att göra en lista på föreläsare som medlemsorganisationerna kunde ställa i FBF:s tjänst. Dessutom gav styrelsen följande anvisningar gällande icke-socialistiska föreläsare: ”frisinnade borgerliga föreläsare kunde anlitas, dock med en viss urskiljning”.⁵⁹ Poolen av svenskspråkiga vänstersinnade föreläsare med åtminstone en viss flexibilitet gällande resor var begränsad 1948. Samtidigt sammanföll engagerandet av kulturarbetare och intellektuella i vad som nominellt var ett politiskt obundet folkbildningsförbund med den kommunistiska frontstrategin. FBF hade också mycket att vinna på att samarbeta med ”frisinnade” icke-socialister i urval: större trovärdighet som bildningsorganisation samt större möjligheter att locka publik.

Varken det ansträngda förhållandet mellan regeringspartierna SDP och DFFF våren 1948 eller konflikterna inom SDP avspeglade sig nämnvärt under FBF:s årsmöte den 25 april 1948. Ingen av punkterna på föredragningslistan väckte diskussion. Styrelsen utsågs dock inte genom val utan de två ”fraktionerna” meddelade sina styrelsemedlemmar utan invändningar från representantskapet. Folkdemokraternas styrelsemedlemmar förblev desamma som tidigare, medan socialdemokraterna bytte ut avhopparen Karlsson.⁶⁰ Mötessekreterare Bondestams val av ordet fraktion är talande för hur hon uppfattade parterna inom bildningsförbundet: social- och folkdemokraterna var två mot varandra oppositionella grupper. Den nya styrelsen konstituerade sig den 20 maj 1948. Backlund återvaldes till ordförande och Runar Gustafsson till vice ordförande. Dragkampen mellan ”fraktionerna” gick i tråda för resten av 1948 enbart för att återkomma i full blom följande år genom tvister i tjänstetillsättningar och, vilket skulle visa sig vara den avgörande frågan, makten över förbundet genom representantskapet.

Den finlandssvenska och socialistiska solidaritetens gränser

Under våren 1949 uppstod två olika konflikter som gjorde att förhållandet mellan social- och folkdemokraterna gled från ansträngt samarbete mot total kollaps. Den första konflikten uppkom då Rosenberg vid styrelsemötet 25 januari föreslog att FBF borde anställa ytterligare en sekreterare och att denna borde vara folkdemokrat. Rosenberg

59. Styrelsemötesprotokoll 12.3.1948, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

60. Årsmötesprotokoll 25.4.1948, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

motiverade sitt förslag med behovet av att effektivisera studiecirkelverksamheten och ”det allmänna misstroende som numera råder mellan de två politiska riktningar som är företrädade i förbundet”. Styrelsen diskuterade förslaget och beslutade att bordlägga frågan till nästa möte.⁶¹ Den andra, allvarligare konflikten, fick sin begynnelse när Svenska Socialistiska Förbundet (SSF) enhälligt invaldes i FBF den 1 februari 1949.⁶² SSF var den svenska sektionen i Socialistiska enhetspartiet, som i sin tur var medlemsorganisation i DFFF.⁶³ Även om socialdemokraterna enligt mötesprotokollet inte hade något att invända mot invalet av SSF, skulle det inte dröja länge förrän FSA drog sina slutsatser om vad det betydde för maktförhållandet inom FBF och skred till motåtgärder.

Under mötet begravdes även den gemensamma, svenska vänsterkulturfond som skulle bära K. H. Wiiks namn. Ordförande Backlund hade diskuterat grundandet med K. H. Wiiks änka Anna Wiik och hon ville inte att FBF skulle gå vidare med planerna. Med hänvisning till Anna Wiiks önskan beslutade styrelsen att lägga ner projektet.⁶⁴ Med tanke på att projektet var cirka två år gammalt var det knappast Anna Wiiks nyupptäckta nekande som var det huvudsakliga skälet till nedläggningen. När idén lanserades hade samarbetet mellan social- och folkdemokraterna nyligen inletts och förväntningshorisonten var en annan. Nu var samarbetet mycket ansträngt och en gemensam stiftelse och kulturfond tedde sig onekligen som en önskedröm från vänstrikapligare tider.

När FSA:s styrelse sammanträdde drygt två veckor senare var det FBF som var högst på agendan. Fritiof Sundqvist menade att arbetet inom FBF skulle bli ”omöjligt” om inte förbundets ”organisatoriska sammansättning” förändrades, det vill säga om inte FSA lyckades bryta det folkdemokratiska övertaget i styrelsen. Enligt Sundqvist kunde endast en stadgeändring ”skapa reda” i förbundet.⁶⁵ Styrelsemedlemmen i FBF, Hemming Träskvik, redogjorde för vad som skett i FBF:s

61. Styrelseprotokoll 25.1.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

62. *Ibid.*

63. SSF till FBF, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

64. Styrelseprotokoll 25.1.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

65. Förbundsstyrelsens protokoll 10.2.1949, FSA:s arkiv CC:CC2, Arbetararkivet, Helsingfors.

styrelse och de framställningar som gjorts ”från kommunistiskt håll”. Träskvik ansåg att ”[...] vi inte kan gå med på det ena huvudlösa förslaget efter det andra [...] om kommunisterna fortsätter i den anda de under senaste tiden har visat upp kan det bli svårt att rädda FBF från att splittras”.⁶⁶

Nominellt var FBF social- och folkdemokraternas gemensamma bildningsförbund, men FSA:s styrelse använde konsekvent ordet kommunism för att beskriva förbundskamraterna. Det var dock inte kommunismen i sig som enligt FSA:s styrelse undergrävde FBF:s verksamhetsmöjligheter – förbundet hade trots allt bildats i förbund med ”kommunisterna” 1946 – utan folkdemokraternas allt mer maktfullkomliga agerande. Det finns inget i källmaterialet om FSA:s agerande fram till denna tidpunkt vilket skulle tyda på att socialdemokraternas mål var att splittra FBF. Träskvik ville rädda FBF och Henriksson meddelade att ”partiet”, det vill säga SDP, ”kommer att ansluta sig till FBF” för att kontra SSF:s inträde.⁶⁷ FSA:s målsättning var att sätta stopp för folkdemokraternas dominans inom FBF och ”åstadkomma en demokratisk sammansättning av FBF:s styrelse”. Medlet för att uppnå detta var den av Sundqvist föreslagna stadgeändringen. FSA:s styrelse beslutade att inlämna en motion om ändring av stadgarna till FBF:s årsmöte.⁶⁸ Sundqvist skulle själv bevaka FSA:s intressen under årsmötet som FSA:s representant.⁶⁹

Den 3 mars 1949 dryftade FBF:s styrelse sekreterarfrågan och följderna av SSF:s inval i förbundet. Från folkdemokraternas sida närvarade ordförande Backlund, Edgren, Romberg och Rosenberg. Socialdemokraterna hade också slutit upp mangrant och deltog med alla fyra styrelsemedlemmar: Träskvik, Gustafsson, Råstedt och Mörne.⁷⁰ Sekreterarfrågan gav upphov till ”en rätt lång diskussion”. Studieutskottet hade frångått titeln sekreterare för den nya posten, i stället talade man nu om en konsulentbefattning, antagligen för att den tilltänkta folk-

66. Förbundsstyrelsens protokoll 10.2.1949, FSA:s arkiv CC:CC2, Arbetararkivet, Helsingfors.

67. Ibid.

68. Ibid.

69. Folkets Bildningsförbunds representantskap 1949–1950, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

70. Styrelseprotokoll 3.3.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

demokratiska befattningsinnehavaren Edgren föredrog titeln konsulent (fackutbildad rådgivare). Socialdemokraterna motsatte sig en nyanställning och frågan gick till omröstning.⁷¹ Folkdemokraternas styrelsemedlemmar röstade för och socialdemokraternas emot, vilket betydde att ordförandes röst avgjorde omröstningen till folkdemokraterna fördel.⁷² Styrelsen beslutade att en konsulentbefattning skulle inrättas och utlysas i *Svenska Demokraten* (SD, *Arbetsbladets* nya namn) och *FNT*. Socialdemokraterna reserverade sig mot beslutet med motiveringen att förbundet inte hade råd och att beslutet ”stred mot majoriteten inom förbundets önskningsar”.⁷³

Konflikten fortsatte vid behandlingen av nästa punkt, SDP:s anhängan om medlemskap i förbundet. Denna anhängan var ett motdrag av socialdemokraterna för att återställa den politiska balansen i FBF:s representantskap efter invalet av SSF som medlemsorganisation. Styrelsens folkdemokrater motsatte sig inval av SDP och Bondestam protokollförde kortfattat att ”enighet ej heller i denna fråga kunde nås”. Frågan bordlades till nästa möte.⁷⁴

Sekreteraren meddelade därefter att hon inte hade sänt SSF en kallelse till årsmötet eftersom SSF inte betalat medlemsavgift. Hon hade enligt egen utsago konsulterat föreningslagen utan att finna svar, men hon hade hört att det var allmän praxis att organisationer som inte erlagt medlemsavgift inte heller var berättigade till årsmötesrepresentation. Styrelsen beslutade att bordlägga även denna fråga.⁷⁵ Detta var i folkdemokraternas intresse eftersom det gav dem tid att säkerställa inbetalningen av SSF:s medlemsavgift till nästa styrelsemöte och därmed SSF:s deltagande i årsmötet.

Trots de politiska tvisterna fortsatte styrelsen att diskutera årets verksamhet och konstaterade att det stora anslag för föreläsningar förbundet erhållit av staten, 50 000 mark, krävde ”en ordentlig föreläsningsverksamhet”. Styrelsen beslutade att dess medlemmar skulle kontakta sina respektive förbund och göra upp listor på föreläsare som sekreteraren kunde använda för att utarbeta en föreläsningskatalog.

71. Styrelseprotokoll 3.3.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

72. Styrelseprotokoll 18.3.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

73. Styrelseprotokoll 3.3.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

74. Ibid.

75. Ibid.

Styrelsen beslutade också, utan diskussion, att Bondestam skulle ersätta Karlsson som FBF:s representant i Statens Folkbildningsnämnd för en treårsperiod börjandes från den första april 1949.⁷⁶

På följande styrelsemöte återupptogs behandlingen av SDP:s anhängan om medlemskap. Enighet kunde inte heller nås denna gång och styrelsen beslutade att hänskjuta frågan till årsmötet den 24 april 1949. Styrelsen tog även ställning till SSF:s medverkan på årsmötet och beslutade att SSF inte skulle kallas till årsmötet. Skälet som angavs var att deltagande vid årsmötet enligt praxis fordrade att medlemsorganisationens medlemsavgift var inbetald före det sista kvartalet föregående år, och SSF uppfyllde inte detta villkor. Konsulenttjänsten hade endast en sökande: DFFF:s Edgren. Styrelsen beslutade att anställa Edgren, som enligt protokollet inte jävade sig.⁷⁷ Folkdemokraterna körde igen över socialdemokraterna med hjälp av ordförandeskapet och Edgren anställdes med en månadslön på 12 000 mark.⁷⁸

FSA:s motion om stadgeändringar hade även inkommit. Enligt FSA hade FBF:s stadgar i tiden uppgjorts ”i all hast” och innehöll därför ”otympligheter” samt ”bestämmelser, som icke stå i samklang med föreningslagens anda”. FSA krävde tre ändringar i stadgarna för fortsatt samarbete. Två av ändringarna saknade politisk betydelse, men den tredje, en omformulering av paragraf fem, som stipulerade sammansättningen av representantskapet, var ett politiskt ultimatum av rang. FSA krävde att paragrafen skulle ändras från att stipulera att varje organisation hade rätt att utse två ordinarie representanter och lika många suppleanter till att ”[v]arje organisation som erlagt medlemsavgifter för minst 1 000 medlemmar har rätt att utse en ordinarie representant och en suppleant för varje påbörjat 5 000-tal medlemmar, för vilken medlemsavgifter erlagts föregående år”.⁷⁹

Eftersom FFC och KK, FBF:s till medlemsantalet i särklass största medlemsorganisationer, var socialdemokratiskt dominerade skulle den föreslagna stadgeändringen leda till en total socialdemokratisk dominans i representantskapet och i den förbundsstyrelse som valdes

76. Styrelseprotokoll 3.3.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

77. Styrelseprotokoll 18.3.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

78. Styrelseprotokoll 22.3.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

79. FSA till FBF, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

av detta.⁸⁰ FSA:s mål att genom stadgeändringen åstadkomma en ”demokratisk sammansättning” av FBF:s styrelse var lika med ett socialdemokratiskt maktövertagande av FBF.

Motionen var undertecknad av FSA:s ordförande Fagerholm, Finlands statminister, och sekreterare Sundman, men den hade troligtvis skrivits av styrelsemedlemmen som föreslog stadgeändringarna, Sundqvist.⁸¹ Sundqvist hade tidigare förhållit sig mycket kritisk till de folkdemokratiska verksamhetsidéerna inom FBF. De ledande männen inom FSA, till vilka Sundqvist hörde, hade bestämt sig för att tvinga folkdemokraterna till underkastelse eller splittra förbundet.⁸² Bakomliggande organisatoriska och politiska faktorer förklarar också den tillspetsade utvecklingen: invalet av SSF, som leddes av de forna partivännerna Wirtanen och Karlsson, anställningen av Edgren samt regeringens avgång efter att SDP sagt upp sitt samarbetsavtal med DFFF och Agrarförbundet i maj 1948.

FBF:s två styrelsemöten före årsmötet var diskussionslösa med ett undantag: behandlingen av utlåtandet om FSA:s motion den 4 april. Styrelsen beslutade att förorda FSA:s två första och politiskt betydelselösa stadgeändringsförslag, men ändringen av paragraf fem ”gav där emot anledning till en längre diskussion”. Folkdemokraterna ansåg att ändringen av paragraf fem ”måtte förkastas, emedan det strider mot de principer enligt vilket förbundet på sin tid bildades”. Med detta åberopade folkdemokraterna den likvärdighet mellan medlemsorganisationerna, oberoende av medlemsantal, som utgjort grunden för samarbetet mellan social- och folkdemokrater sedan samarbetskommitténs första möte den 27 september 1945. En hel del politiskt vatten hade dock runnit under den finländska och finlandssvenska arbetarrörelsens broar sedan samarbetsmötet i förbrödringens tecken. Frågan om paragraf fem gick till omröstning: socialdemokraterna förlorade och styrelsen beslutade förorda ändringsförslagets förkastande på årsmötet.

80. Socialdemokraterna i FFC behöll mellan 1944 och 1949 kontrollen i centralorganisationen trots kommunisternas allvarliga försök till dominans, exempelvis i samband med FFC:s representantmöte 1947. FFC:s socialdemokrater skulle även utgå som segrare, om än sargade sådana, ur den intensiva maktkampen med kommunisterna som utspelades 1949–1951. Se t.ex. Tapio Bergholm, *Sopimusyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1944–1956* (Helsinki 2005).

81. FSA till FBF, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

82. Bondestam & Helsing, *Som en stubbe i en stubbåker*, s. 395.

Socialdemokraterna reserverade sig med motiveringen att deras förslag ”byggde på organisationsdemokratiska principer”.⁸³ FBF gick till årsmöte med frågan om maktbalansen hängandes som ett Damoklessvärd över samarbetet mellan finlandssvensk social- och folkdemokrati.

Utmarsch

FBF:s årsmöte gick av stapeln den 24 april 1949 på Folkets hus i Helsingfors. Det finns inget bevarat protokoll från mötet, som avbröts av de socialdemokratiska representantskapsmedlemmarnas utmarsch. Mötessekreteraren Bondestam lämnade förbundet efter mötet och skrev aldrig något mötesprotokoll. Mötets dramatiska händelser genererade dock tidningsartiklar och behandlades på FBF:s därpå följande folkdemokratiska styrelsemöten.

Redan dagen efter mötet rapporterade *SD* utförligt under rubriken ”Folkdemokratisk oefferrättlighet sprängde Folkets Bildningsförbund: Årsmötet körde fast redan i portgången”. Enligt *SD* hade ordförande Backlund i sitt öppningsanförande vädjat till representantskapet ”att allvarligt pröva varje möjlighet att trots meningsskiljaktigheterna rädda förbundets existens”. *SD* poängterade att FBF:s stadgar ”byggde på en gentlemannaöverenskommelse om att ingen [...] oberoende av sin storlek skulle ges tillfälle att dominera förbundet och politisera dess rent kulturbetonade verksamhet”. *SD* gjorde gällande att folkdemokraterna i en plötslig vändning kort före årsmötet beslutade att SSF skulle få representationsrätt vid årsmötet trots att styrelsen tidigare varit enhällig om att SSF inte skulle kallas. SSF:s representanter infann sig och socialdemokraterna vidhöll sin ståndpunkt att SSF inte hade rösträtt vid årsmötet.⁸⁴ Representantskapets sammansättning hade sedan FBF:s grundande gett social- och folkdemokraterna sju röster var vid årsmötet. SSF:s rösträtt skulle ge folkdemokraterna ett övertag på två röster.

I en skrivelse från SSF till FBF daterad den 13 april 1949 krävde SSF en kallelse till årsmötet⁸⁵, och det verkar som om styrelsens folkdemokrater beslutade att kalla SSF utan att hålla ett protokollfört styrelsemöte. Det enda dokument i FBF:s arkiv som berör detta är årsmöteskallelsen till SSF daterad den 22 april. I varje fall finns det inget mötesprotokoll

83. Styrelseprotokoll 4.4.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

84. *Svenska Demokraten (SD)* 25.4.1949.

85. SSF till FBF 13.4.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

i FBF:s arkiv där styrelsens tidigare beslut om att inte kalla SSF till årsmötet skulle ha omprövats.

På årsmötet krävde socialdemokraterna omröstning om SSF:s rösträtt medan folkdemokraterna gjorde gällande att styrelsen hade bestämmanderätt i representationsfrågor. Folkdemokraterna var dock villiga att gå till omröstning på villkoret att SSF:s representanter deltog. Enligt *SD* diskuterade folkdemokraterna SSF:s rättigheter med ”en demagogi, vars ihållighet borde ha känts pinsam för vederbörande själva” i mer än två timmar. Till slut presenterade Rosenberg en omröstningsproposition som socialdemokraterna först förkastade, men som de sedan godkände efter att styrelseordförande Backlund ”friserade” den.⁸⁶ Omröstningen blev den sista gemensamma social- och folkdemokratiska handlingen inom FBF:

Ordförandes förklaring att SSF:s representanter skulle delta i omröstningen gavs så pass tydligt att samtliga soc.-dem. ombud inte uppfattade den varför de deltog i omröstningen. Då det visade sig att SSF tilläts att rösta i egen sak begärde socialdemokraterna ny omröstning. Detta förvägrades och följden blev att de socialdemokratiska ombuden inlade en reservation till protokollet mot omröstningsförfarandet såsom varande olagligt och lämnade mötet.⁸⁷

SSF:s representanter röstade givetvis för att SSF skulle ges representationsrätt vid årsmötet vilket avgjorde omröstningen till folkdemokraternas fördel med nio röster mot sju. Eller som *FNT* beskrev händelseförloppet:

Mötets majoritet ansåg dock att representantskapet inte enl. förbundets stadgar hade rätt att vägra någon av styrelsen godkänd medlemsorganisation rätt att vara likvärdigt representerad på årsmötet. Sedan beslutet fattats i enlighet därmed avlägsnade sig en del av de socialdemokratiska representanterna i protest.⁸⁸

Folkdemokraternas försök att utmatta och utmanövrera socialdemokraterna utan att spränga förbundet misslyckades. Det råder dock inget tvivel om att socialdemokraterna kom till årsmötet med beredskap att splittra förbundet. Föredragningslistans nionde punkt, FSA:s motion om stadgeändring, skulle ha framtvingat ett liknande dödläge som frågan om SSF:s rösträtt. Eftersom behandlingen av FSA:s motion, liksom alla

86. *SD* 25.4.1949.

87. *Ibid.*

88. *Folktidningen Ny Tid (FNT)* 26.4.1949.

övriga punkter i föredragningslistan förutom punkt ett, mötets öppnande, var beroende av SSF:s representationsrätt ägde den avgörande sammandrabbningen mellan social- och folkdemokraterna rum redan vid namnuppropet, punkt två i föredragningslistan.⁸⁹

Eftersom åtminstone inte Bondestam och inte heller de närvarande socialdemokratiska styrelsemedlemmarna lämnade mötet kunde *SD* ge sin syn på resten av mötet:

”Rumpmötet” valde sedan Runar Nordgren [DFFF:s ena representant⁹⁰] till ordförande och återstoden av dagordningen genomfördes avsevärt snabbare än dess andra punkt ensam. Vilka beslut som fattades och vilka som träffades av de kvarvarande folkdem. ombuden torde knappast ha något intresse, eftersom förbundets sprängning i praktiken redan efter de socialdemokratiska ombudens frånträde var ett faktum. Då styrelsevalet kom uppställde samtliga närvarande socialdemokrater sina platser till förfogande [...].⁹¹

Enligt *FNT* hänsköt årsmötet *FSA*:s motion om stadgeändring till ”en kommitté” och *SDP*:s anhållan om medlemskap delegerades till styrelsen. Ingen ”kommitté” tog sig någonsin an stadgeändringsfrågan och den nya styrelsen tog aldrig *SDP*:s medlemsansökan till behandling. *FNT* noterade att de socialdemokratiska styrelsemedlemmarna avsåg sig sina styrelseposter och att bland annat *SSF*:s Pihlflyckt och Karlsson valdes in i deras ställe.⁹²

SD återkom pikande och beklagande till splittringen i en osignerad ledare den 26 april, vilken antagligen var skriven av chefredaktör Henriksson eller redaktionssekreterare Mörne, båda före detta *FBF*:are:

Härmed upphörde den sista form av samarbete mellan socialdemokrater och folkdemokrater som ännu existerat på svenskt håll. Ett ironiskt öde ville att det skulle bli forna vännen *Atos*' nya förbund, Svenska Socialistiska Förbundet, som levererade den slutliga sprängladdningen. ”Enhetspartier” har kanske den lilla benägenheten att verka just på det sättet. Det är förvisso inte med någon glädje man konstaterar det inträffade, i all synnerhet inte om man efter ringa förmåga själv varit med om att försöka bygga upp detta bildningsförbund. Ett svenskt arbetarbildningsförbund på samma breda bas som detta kommer sannolikt inte att i all hast kunna byggas upp igen.⁹³

89. Dagordning för *FBF*:s årsmöte 1949, *FBF*:s arkiv 1313:5, *FA*, Helsingfors.

90. Folkets Bildningsförbunds representantskap 1949–1950, *FBF*:s arkiv 1313:5, *FA*, Helsingfors.

91. *SD* 25.4.1949.

92. *FNT* 26.4.1949.

93. *SD* 26.4.1949.

SD förutspådde att folkdemokraterna skulle skylla splittringen på socialdemokraterna och poängterade i preventivt syfte att folkdemokraternas argumentering, ”hur den än formas”, inte skulle stå sig ”inför en opartisk prövning”. Årsmötet var helt enkelt ”den berömda droppen, som kommer glaset att rinna över”.⁹⁴ SD betraktade FBF som begraven och folkdemokraterna som dess dödgrävare. Varken svenskhet eller klass kunde längre överbygga den politiska och personligt färgade klyftan mellan de finlandssvenska social- och folkdemokraterna.

Sammanbrottets efterspel

Folkdemokraterna var å sin sida inte redo att dödförklara det gemensamma förbundet. FBF:s nya styrelse konstituerade sig torsdagen den 28 april 1949, blott fyra dagar efter årsmötet. Backlund återvaldes till ordförande och nykomlingen Pihlflyckt valdes till vice ordförande. Den nya styrelsen var enig om att FBF skulle fortsätta sin verksamhet. Edgren fick i uppdrag att ta hand om böcker och material samt att utreda FBF:s ekonomi. Eftersom förbundets kansli var inhytt på det socialdemokratiska TSL:s kontor behövdes även nya utrymmen.⁹⁵

Styrelsen beslutade att Backlund och Romberg skulle inleda förhandlingar med socialdemokraterna i syfte att återuppta samarbetet. Styrelsen uppställde dock tre villkor för fortsatt samarbete: i) ingen stadgäändring i likhet med den FSA föreslagit kunde komma i fråga; ii) SSF måste betraktas som en fullvärdig medlemsorganisation; iii) de gamla styrkeförhållandena skulle behållas, det vill säga folkdemokraterna skulle i kraft av ordförandeposten ha majoritet i styrelsen.⁹⁶ Förhandlingsmännen behäftades med en utgångsposition som i ljuset av årsmötet var kompromisslös. Folkdemokraterna skulle varken ge upp sin styrelsemajoritet eller sin nyvunna majoritet i representantskapet.

När styrelsen sammanträdde den 10 maj 1949 meddelade Backlund att han besökt Mörne den 29 april för att förhandla om fortsatt samarbete, men att hon hade avvisat inviten. Backlund och Edgren skulle dock träffa Bondestam på FBF:s gamla kansli för att gå igenom förbundets handlingar och material.⁹⁷

94. SD 26.4.1949.

95. Styrelseprotokoll 28.4.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

96. Ibid.

97. Styrelseprotokoll 10.5.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

Den 18 maj beslutade styrelsen att FBF:s verksamhet, trots motgångarna, skulle "fortsätta enligt de gamla linjerna".⁹⁸ Detta försvårades dock av att relationerna till de forna förbundskamraterna satte käppar i hjulen för verksamheten. Problemet exemplifieras i relationen till den tidigare sekreterare Bondestam. För det första vägrade Bondestam, trots flera uppmaningar, skriva protokoll för årsmötet. För det andra vägrade hon avgå som FBF:s representant i Statens Folkbildningsnämnd trots att hon inte längre företrädde förbundet.

På styrelsemötet den 21 september 1949 meddelade Edgren att Bondestam bestämt sig för att inte lämna Folkbildningsnämnden efter att hon diskuterat saken med sina partikamrater. Bondestam och FSA menade att hon var personligen utsedd och därför skulle sitta kvar. Styrelsen beslutade att Bondestam skulle "antastas" angående årsmötesprotokollet. Dessutom skulle FBF i en skrivelse till Undervisningsministeriet anhålla om att Bondestam skulle ersättas av en FBF-representant. För att förbättra ekonomin skulle förbundet söka understöd av kommuner samt av andelsaffärer. Förbundets överlopslitteratur, framför allt *Kommunalkunskap*, skulle säljas och kunde "i värsta fall" säljas billigt. Styrelsen utgick ifrån att medlemsavgiften höjts till två mark på årsmötet och beslutade på basis av detta att de socialdemokratiska organisationerna som lämnat FBF skulle krävas på en halvårsbetalning på en mark per medlem.⁹⁹

Under hösten blev FBF:s ekonomiska läge allt mera prekärt. När styrelsen sammanträdde den 9 december 1949 informerade Edgren att ingen ville köpa överskottsexemplaren av *Kommunalkunskap* och att ansökningarna om understöd förblivit resultatlösa. Dessutom hade FFC, vars socialdemokratiska ledning tillsammans med den socialdemokratiska minoritetsregeringen motat kommunisternas stora strejk-offensiv sensommaren 1949,¹⁰⁰ formellt meddelat om utträde ur FBF i slutet av november. Detta var dock förväntade motgångar i jämförelse med vad Romberg meddelade angående det samtal han fört med TSL:s Hautamäki om återupptaget samarbete mellan FBF och TSL:

98. Styrelseprotokoll 18.5.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

99. Styrelseprotokoll 21.9.1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

100. Bergholm, *Sopimusyhteiskunnan synty I*, s. 228–255.

H. [Hautamäki] hade varit rätt kort och ogin i tonen och menat, att ett samgående inte var möjligt om inte FBF:s styrelse gick in på den av soc.dem. fordrade stadgeändringen, som ger dem majoritet i representantskapet. Denna överenskommelse bör fås till stånd före årsskiftet om statsunderstöd skall beviljas.¹⁰¹

Det uttalade socialdemokratiska hotet om indraget statsunderstöd vid en tidpunkt då landet styrdes av en socialdemokratisk minoritetsregering var, tillsammans med FFC:s utträde ur förbundet, så pass allvarligt att folkdemokraterna blev villiga att godkänna FSA:s stadgeändring. Folkdemokraterna ställde dock ett villkor: FFC:s svenska medlemmar skulle själva få utse sina förbundsrepresentanter. Styrelsen beslutade att sända en skrivelse om detta villkor för stadgeändring till FSA.¹⁰² Ett representantskapsval inom FFC skulle inte per automatik ge socialdemokraterna majoritet på FBF:s årsmöten om det utföll någorlunda jämnt, vilket var sannolikt. DFFF hade enligt de folkdemokratiska medlemsregistren cirka 5 000 svenska medlemmar (tre gånger så många medlemmar som FSA) vilket skulle ge DFFF två representanter mot FSA:s ena. DFFF:s storlek, SSF:s medlemskap samt ett gott valresultat i ett FFC-val kunde till och med ge fortsatt folkdemokratisk majoritet. Folkdemokraterna riskerade hellre merparten av FBF:s finansiering än att ge över makten i förbundet.

Ett par dagar efter styrelsemötet sändes en skrivelse till FSA om återupptaget samarbete. Skrivelsen avslutades med en direkt vädjan till den gemensamma målgruppens intressen:

Folkets Bildningsförbunds styrelse anser dock, att den uppkomna situationen inte främjar bildningsarbetet bland landets svenskspråkiga arbetarbefolkning och hoppas att en överenskommelse kan träffas, så att enighet kring Bildningsförbundet ånyo kan upprättas.¹⁰³

FSA behandlade skrivelsen på en konferens om det svenskspråkiga socialdemokratiska bildningsarbetet. Enligt Helsing och Bondestam visade konferensdeltagarna ”ingen större entusiasm för dessa locktoner”.¹⁰⁴ Ingen socialdemokrat infann sig till ”rådplägningsmöte”

101. Styrelseprotokoll 9.12.1949, FBF:s arkiv, FA 1313:5, Helsingfors. Hautamäkis hot förverkligades aldrig.

102. Ibid.

103. Folkets Bildningsförbund till FSA 12.12.1949, FSA:s arkiv FB:FB17, Arbetararkivet, Helsingfors.

104. Bondestam & Helsing, *Som en stubbe i en stubbåker*, s. 362.

den 20 december 1949 kl. 19 på FBF:s kansli, som numera inhystes i den forne FSA:aren Karlssons hem.¹⁰⁵ Därmed strandade samarbetsförhandlingarna mellan social- och folkdemokrater innan de någonsin hann inledas.

Genom konstitueringen av TSL:s svenska sekretariat den 11 april 1950, med FSA, CK, FFC och KK som medlemsorganisationer, formaliserades det brustna finlandssvenska vänstersamarbetet. Till det svenska sekretariatets första styrelse invaldes bland annat Gustafsson och Mörne, som också tillhört FBF:s första styrelse. Bondestam anställdes som sekretariatets första sekreterare. Sundqvist, som varit pådrivande i FSA:s offensiv mot folkdemokraterna i FBF, valdes till ordförande.¹⁰⁶

Sammanfattande slutsatser

Folkets Bildningsförbund (FBF) var en bildningsorganisation som samlade alla svenskspråkiga politiska och fackliga organisationer inom arbetarrörelsen och konsumentkooperationen. Till skillnad från Työväen Sivistysliitto (TSL), som grundades som en socialdemokratisk bildningsorganisation 1919 och förblev socialdemokratiskt ledd även efter att folkdemokratiska och kommunistiska organisationer blev medlemmar 1945¹⁰⁷, grundades FBF uttryckligen som en gemensam bildningsorganisation för hela den finlandssvenska västern. Förbundet var ett uttryck för den finländska och framför allt den finlandssvenska vänsterns samling. När FBF grundades var öppenheten mot folkdemokratin och strävan efter socialistisk förbrödring påtaglig inom Finlands Svenska Arbetarförbund (FSA), som då utgjorde kärnan i vänsteroppositionen mot SDP:s partiledning. Att de vänsteroppositionella socialdemokraterna var framträdande i FSA, särskilt Atos Wirtanen, underlättade antagligen grundandet av FBF i en anda av optimism. Efter den uppsplitande brytningen mellan vänsteroppositionella och partiledningstroga inom FSA 1948, blev dock den tidigare samarbetsviljan gentemot folkdemokraterna en belastning för FBF eftersom det var de mest samarbetsvilliga FSA:arna som lämnade Finlands Socialdemokratiska Parti (SDP).

105. Årsberättelse 1949, FBF:s arkiv 1313:5, FA, Helsingfors.

106. Bondestam & Helsing, *Som en stubbe i en stubbåker*, s. 362.

107. Pikkusaari, *Työväen omaehtoisen sivistystyön aatteen kantavuus*, s. 45.

Innan splittringen inom FSA och det havererade regeringsarbetet mellan SDP och Demokratiska Förbundet för Finlands Folk (DFFF) var fullbordade faktum hade FBF:s folkdemokrater varit mycket kompromissvilliga gentemot förbundets socialdemokrater, trots att de genom ordförandeposten hade styrelsemajoritet. Det främsta exemplet på detta var anställningen av Bondestam som förbundets sekreterare. Det var först efter den av Fagerholm ledda socialdemokratiska minoritetsregeringens tillträde sommaren 1948 som folkdemokraterna började utnyttja sin majoritetsställning i styrelsen för att flytta fram sina positioner, framför allt med kravet på anställningen av en folkdemokratisk funktionär som motvikt till den socialdemokratiska sekreteraren. Den uppenbara avsikten att driva igenom anställningen av Edgren mot FSA:arnas vilja uppfattades av socialdemokraterna som ett brott mot den bräckliga borgfred som trots allt fortfarande rådde inom FBF vid årsskiftet 1949. Innan Edgren hade anställts beslutade sig FSA för att antingen ta över makten i FBF eller splittra förbundet, eller i varje fall hota med detta som markering.

Efter att folkdemokraterna blivit medvetna om FSA:s stadgeändringsförslag beslutade de att inte kalla Svenska Socialistiska Förbundet (SSF) till årsmötet trots att det var i deras intresse, vilket möjligtvis berodde på att de inte ytterligare ville provocera FSA. Den senare omsvängningen och kallelsen av SSF precis före årsmötet föranleddes antagligen inte av taktiserande utan av de personliga banden mellan FBF:s styrelsemajoritet och SSF:s ledning. SSF:s sekreterare Karlsson ställde upprepade uppmaningar på kallelse till årsmötet och FBF:s folkdemokratiska styrelse gav till sist efter för kraven från Karlsson.

Om förhållandet mellan FBF och SSF var vänskapligt genom de täta personbanden organisationerna emellan var förhållandet mellan SSF och FSA av samma orsak fientligt. I FSA:s ögon var Wirtanen, Karlsson och de övriga forna socialdemokratiska partivännerna i SSF överlöpare. När SSF dök upp på FBF:s årsmöte efter styrelsemajoritetens kovändning överskred folkdemokraterna en politisk och personligt färgad socialdemokratisk gräns – FSA:arna med Sundqvist i spetsen kunde inte tolerera att de tidigare förbundskamraternas nya förbund plötsligt dök upp på årsmötet och gav motståndarna majoritet i representantskapet. Varken klass- eller språksolidaritet kunde överbygga det infekterade förhållandet mellan gamla och nya folk- och socialdemokrater och den omedelbara maktkampens logik.

Den finlandssvenska vänsterns småskalighet bäddade å ena sidan för samarbetsvilja och visioner om svensk vänsterenhet, men å andra sidan också för konflikt och djup splittring. Dessa två linjer sammanföll i stor utsträckning med Wirtanens politiska personhistoria åren 1945–1949. Wirtanen var pådrivande i förhandlingarna om olika former av samgående med DFFF. Hans dröm om ”en självständig finlandssvensk vänster” kom konkret och klart till uttryck i grundandet av FBF våren 1946.¹⁰⁸ Grundandet möjliggjordes partipolitiskt av det nationella samarbetet mellan SDP och DFFF, men förbundets tillkomst drevs och motiverades av aktörernas uppfattningar om att det fanns ett särskilt finlandssvenskt folk vars bildningsbehov förbundet skulle tillfredsställa.

Det finlandssvenska småfolket och de finlandssvenska arbetarna behövde, enligt grundarna, FBF för att bli socialt, kulturellt och framför allt politiskt väckta. Svenskhetens grundläggande betydelse uttrycktes också i att det inte var det inhemska TSL som fungerade som förebild för FBF utan det svenska ABF. Samtidigt etablerade förbundet med kravet på svenska som modersmål för styrelsemedlemmarna ett finlandssvenskt vänsterrum över partigränserna, det första av sitt slag. Däremot klargjorde man aldrig det svenska vänstersamarbetets politiska ramvillkor. Samarbetet byggde helt på ömsesidig tillit om att ingendera parten skulle försöka partipolitiserar verksamheten och sträva efter dominans över förbundet. Förtroligheten bottnade i det gemensamma modersmålet och den gemensamma finlandssvensk-socialistiska identiteten. Det var också finlandssvenskhet och socialism som folkdemokraterna åberopade när de förgäves försökte få till stånd försoning efter splittringen. Förtroligheten hade dock förvandlats till förbittring inom FSA. Det förment partipolitiskt obundna FBF partipolitiserades och eftersom förbundet grundats i en anda av förtroende utan fastslagna spelregler för fördelningen av makt blev kampen otyglad. Den finlandssvenska familjariteten fungerade först förenande för att sedan försegla splittringen.

108. För Wirtanens tankar se Atos Wirtanen, *Politiska minnen* (Helsingfors 1973), s. 98.